

Mai multe comunicări se concentrează asupra studiului iconografic al pieselor care reprezintă zeități: Atena (descoperiri din regiunea Targovishte din Moesia Inferior analizate de Ivanka Dontcheva, p. 139-145), Lupa Capitolina (Ernst Künzl, p. 265-279), Dionysos (Pepa Loungarova), *lares* (Ivana Popović, p. 379-385); acestora li se adaugă studiul unor motive decorative, cum ar fi acela expus de Ivo Cholakov (p. 105-119), cu privire la carele de bronz din Thracia. Un interesant studiu a prezentat Piotr Dyczek (p. 145-151) care este de părere că un mâner de bronz descoperit la Novae reprezintă pe împăratul Constantin cu fiii săi.

În finalul acestei scurte prezentări atragem atenția asupra câtorva lucrări prezentate. Studiul bronzurilor paleocreștine, prezentat de Al. Barnea și Sorin Bercea, cuprinde informații deosebit de importante rezultate în urma analizelor cu raze X, realizate la Institutul de Fizică atomică; *donarium*-ul de la Biertani este compus din două piese, realizate din aliaje

diferite, ceea ce ar putea însemna că și datarea și originea lor să fie diferită, ceea ce ar sugera ca abia la o dată ulterioară ele ar fi putut fi puse împreună. Lucia Țeposu-Marinescu (p. 301-305) prezintă un studiu asupra unei reprezentări a lui Apollo Sauroktonos în care aduce argumente pentru originea antică a unei piese considerată multă vreme o copie modernă. Valeriu Sârbu și Liana Oța (p. 407-421) propun o nouă reinterpretare a mormântului cu car de la Mangalia – 2 Mai. Marek Żyromski și Jerzy Hatłas (p. 481-489) propun un alt tip de analiză a diplomelor militare, privite de această dată din perspectiva apartenenței la categoria pieselor de bronz descoperite pe teritoriul imperiului.

Fără a ne fi referit la toate comunicările prezentate în cadrul acestui congres, credem că volumul editat de Muzeul Național de Istorie a României reprezintă un eveniment editorial, care merită a fi semnalat.

Adriana Panaite

Ephemeris Dacoromana XII, Fascicolo I, Roma, 2004 – *Nuove ricerche su la Romanità danubiano-balcanica I-VI D. C. Atti del convegno internazionale*, 299 p, 103 fig., 25 pl., 11 hărți, 9 tab.

Nuove ricerche su la Romanità danubiano-balcanica I-VI D. C. este tema colocviului internațional organizat la Roma (15-16 aprilie 2004), la Accademia di Romania (de către bursierii aflați acolo la momentul respectiv, între care se număra și semnatară rândurilor de față), în colaborare cu Muzeul Național de Istorie din București, Universitatea București, Facultatea de Istorie, Institutul de Arheologie Vasile Pârvan și Ambasada României din Italia, sub patronajul Consiglio Nazionale delle Ricerche. Lucrările prezentate în cadrul acestui colocviu de cercetători din nouă țări (Serbia, Bulgaria, Polonia, Germania, Marea Britanie, Suedia, Croația, Slovenia, România) sunt reunite în prezentul volum, publicat cu sprijinul financiar al Ambasadei României în Italia.

Cuprinsul volumului respectă secțiunile tematice în care a fost organizat colocviul: organizare administrativă și statut juridic în provinciile dunărene; romani, autohtoni și barbari; aspecte ale vieții provinciale; artă, culte și religii în provinciile de graniță. Acestora li se adaugă

secțiunea *In memoriam*, programată în deschiderea colocviului, în care organizatorii au inclus evocările a două personalități ale arheologiei românești și italiene, Dinu Adameșteanu și Ion Barnea, realizate de Alexandru Barnea (p. 9-13) și Crișan Mușeteanu (p. 15-16).

Lucrările colocviului au fost deschise de Alexandru Barnea (p. 19-20), cel care a propus de altfel tema lui. Aceasta se vrea a fi una generală, a unei serii de colocvii cu tematici mai restrânse, care să se desfășoare anual și dacă este posibil la aceeași dată, încercându-se astfel nu numai reintroducerea Școlii române în peisajul științific al Romei, în care academiile străine joacă un rol important, dacă ar fi să amintim aici doar Institutul Arheologic German, dar și o colaborare și un schimb de idei între cercetători ce provin din același spațiu cultural, cel al Balcanilor și se ocupă de diferite aspecte ale aceleiași civilizații, cea romană. Ceea ce se urmărește de fapt cu aceasta este depășirea cadrului strict național în care timp de aproape cincizeci de ani s-a desfășurat cercetarea istorică.

Trebuie menționat aici că această idee a lui Alexandru Barnea este ceva mai veche, ea fiind propusă și în 2003, la București, cu prilejul lucrărilor Comisiei de istorie româno-bulgare, spre a fi dezbătută în cadrul lucrărilor viitoarei comisii. Înainte de a trece la prezentarea propriuzisă a volumului mai trebuie făcute următoarele mențiuni: în 2005, Accademia di Romania a organizat un al doilea colocviu, în această serie, dedicat cultelor tradiționale și orientale în provinciile dunărene – lucrările acestuia urmând a fi publicate într-un volum din *Ephemeris Dacoromana* -, iar în 2005, aceeași temă a fost discutată în cadrul lucrărilor comisiei de istorie bulgaro-române, a cărei reuniune s-a desfășurat la Sofia, în perioada 25 septembrie – 2 octombrie; și acestea urmează, de asemenea, a fi publicate, de această dată în revista Institutului de Tracologie al Academiei Bulgare de Științe.

Prima secțiune a colocviului a cuprins comunicările al căror subiect se referea la organizarea juridică și administrativă a provinciilor dunărene.

Ioana Bogdan Cătănicu (p. 25-36) a prezentat un studiu cu privire la etapele cuceririi Daciei de către romani pe baza analizei monedelor autohtone, pornind de la un tezaur descoperit de aceasta la Flămânda, pe malul Dunării, coroborat cu informațiile din sursele scrise.

Bazată mai ales pe studiul inscripțiilor, lucrarea Adelei Băltăc (p. 37-49) a prezentat într-o manieră sintetică informațiile pe care le avem astăzi, privitoare la unitățile administrativ-teritoriale cu caracter rural din Moesia Inferior și Tracia: sate propriu-zise dar și *villae rusticae*, *toposfoc*, *canabae*, *komarchia*, *emporion*. În opinia autoarei, în cele două provincii predomină numărul de sate propriu-zise, acestea fiind însă organizate după model roman și locuite de o populație romanizată în Moesia Inferior, în timp ce în Tracia, sunt mai numeroase și își păstrează modul de organizare anterior ocupației romane.

Același subiect a fost analizat și de Miroslava Mirković (p. 61-68) pentru provinciile Pannonia și Moesia. Studiul informațiilor din sursele scrise și epigrafice, deși fragmentare, a condus-o pe autoare la concluzia că aceste forme de organizare, o dată ce au fost stabilite, se mențin până către sfârșitul antichității.

Existența unui municipiu de drept latin la Tropaeum Traiani este dezbătută de Romeo Cîrjan (p. 50-59). Cunoscut ca o etapă intermediară

în acordarea cetățeniei romane, dreptului latin reprezintă totodată unul din instrumentele romanizării și al integrării comunităților locale în sistemul juridico-administrativ al statului roman. Acesta a fost însă insuficient studiat pentru provinciile dunărene. Fără a ajunge la o concluzie fermă, deoarece informațiile din izvoarele scrise sunt destul de puține, autorul presupune, pe baza comparației cu alte provincii, existența unui municipiu de drept latin la Tropaeum Traiani.

A doua secțiune a conferinței a cuprins studii cu privire la relațiile între autohtoni, romani și barbari. Despre cum se articulează acestea în perioada antichității târzii și cum pot fi ele caracterizate în urma rezultatelor cercetărilor arheologice de la Iatrus a vorbit Gerda von Bülow (p.71-79). Organizarea spațiului din interiorul fortificației se modifică odată cu acceptarea barbarilor în calitate de *foederati* în interiorul granițelor imperiului, observație valabilă și pentru alte așezări din zona de graniță a statului roman.

Mai multe observații privind populațiile care locuiau în zona Alburnus Maior au fost prezentate de Mihaela Simion și Paul Damian (p. 81-91) pornindu-se de la ritul și ritualul de înmormântare specific fiecăreia; rezultatele de excepție ale cercetărilor arheologice din necropolele identificate în zona menționată oferă ocazia unică de a cunoaște mult mai bine care erau acestea; deși nu există nici un semn de întrebare cu privire la zona de unde au fost colonizați în Dacia romană cei care se ocupau cu extragerea aurului, studiul necropolelor de la Roșia Montană permite o nuanțare a termenului general, adesea folosit, de populații illiro-dalmate, atâta vreme cât acesta acoperă un spațiu geografic foarte larg locuit de populații diverse.

Încercarea de a atribui o caracteristică etnică materialului arheologic este întodeauna o întreprindere riscantă. Se întâmplă însă ca astfel de studii să ducă uneori la concluzii care se susțin pe baza unor argumente solide. Este cazul studiului efectuat de către Marina Prusac (p. 93-103) asupra materialului arheologic rezultat în urma cercetărilor arheologice de la Narona, un oraș roman din sudul Croației. Lipsa unor trăsături locale care să caracterizeze materialul arheologic o determină pe autoare să ajungă la concluzia că populația din zonă se considera pe sine ca aparținând culturii romane; nu ne aflăm

însă în fața unei identificări complete deoarece anumite elemente care țin de tradiția locală pot fi totuși recunoscute, dacă este să ne referim la caracteristicile unor reliefuri sau la antroponimele atestate epigrafic care fac trimitere la tradiția locală. Nu este însă mai puțin adevărat că în zona Balcanilor – teritoriul de graniță și totodată de exercitare a influenței grecești, și unde, tocmai de aceasta romanizarea este una diferențiată – astfel de studii ale materialului arheologic pot determina identificarea unor trăsături care țin de specificul local al fiecărei populații.

Aceleiași întrebări legate de identitatea culturală încearcă să-i răspundă în studiul său Valery Katzunov (p. 105-109), referindu-se la impactul exercitat de prezența romanilor asupra populațiilor din Thracia. Autorul este de părere că anumite trăsături ale culturii tracice s-au menținut până astăzi, preluate fiind de către proto-bulgari, atunci când s-au așezat pe aceste teritorii, minimalizând, într-o oarecare măsură, atât efectele romanizării cât și ale migrațiilor din antichitatea târzie și debutul Evului Mediu. Chiar dacă autorul face o trecere în revistă a concepțiilor dezbătute de-a lungul timpului de către istoriografia bulgară cu privire la contribuția tracilor, romanilor, slavilor și proto-bulgarilor la cultura națională, subliniind că multe din acestea răspundeau unor scopuri exclusiv politice, suntem de părere că acesta nu reușește să depășească tocmai cadrul îngust determinat de acest tip de idei tendențioase.

Secțiunea a treia a colochiului a cuprins comunicări al căror subiect se referea la diferite aspecte ale civilizației romane în provinciile dunărene. Echipa anglo-albaneză, reprezentată la colochiu de Inge Lyse Hansen (p. 113-125), care efectuează în prezent săpături în Albania redescoperă, și pe baza ei reinterpretează dar își articulează totodată proiectele cercetărilor viitoare, arhiva personală și publicațiile arheologului italian Luigi Maria Ugolini, care a cercetat situl de la Butrint în anii '20 -'30 ai secolului trecut. Cercetările sistematice și de salvare din Croația, prezentate de Maria Buzov și Vesna Meštrić (p. 129-143), acestea din urmă determinate de dinamica construcțiilor din ultimii ani din această țară, au scos la lumină noi și interesante monumente, majoritatea dintre ele datează în epoca lui Hadrian, perioadă de intensă dezvoltare urbanistică. Spitalul legionar de la Novae, unul dintre cele treizeci cunoscute în tot Imperiul

Roman, are caracteristici care-i asigură caracterul de unicitate; acestea au făcut obiectul comunicării lui Piotr Dyczek (p. 159-169). Diferitele ateliere din zona orașului Poetovio, adevărată "zonă industrială", ca și materialele descoperite acolo, prezentate de Marjana Tomanić-Jevremov (p. 171-183), compun imaginea unui oraș tipic roman, care cunoaște dezvoltarea maximă în secolele II-III. Studiul asupra ceramicii de la Durostorum (Crișan Mușețeanu, p. 145-157) a demonstrat încă o dată că ne aflăm în fața unui centru important și unic de producție, situat într-o zonă în care influențele occidentale interacționează cu cele orientale. În studiul referitor la *villa rustica* și *mansio*, prezentat de autoarea rândurilor de față (p. 185-201), ne-am propus să identificăm acele elemente care permit o definire mai exactă a celor două tipuri de construcții, încercând astfel să demonstrăm că nu toate edificiile din afara orașelor și aflate de-a lungul drumurilor romane sunt doar *villae rusticae*, și că de fapt, avem de-a face cu mai multe tipuri, fiecare dintre ele cu destinația sa specifică (han, loc de popas, sediu de poștă, *villa rustica*, *mansio*, *mutatio*, *statio* etc.).

Ultima secțiune a reunit comunicările despre artă, religie și culte în provinciile limitrofe ale imperiului. Dylana Boteva (p. 205-225) s-a referit la dedicanții cu nume romane care aduc ofrande Cavalerului Trac. Analiza iconografică și epigrafică întreprinsă de autoare are următoarele concluzii: romani și romanizați dedică deopotrivă monumente Cavalerului; reliefulurile dedicate de cei care poartă nume romane ies din tipicul iconografic specific tracic; unele monumente sunt dedicate Zeului, altele Eroului sau Domnului, ceea ce demonstrează romanizarea sau chiar "elenizarea" dedicantului.

Christina Știrbulescu (p. 227-241) a prezentat un studiu asupra unui grup de figurine din ceramică de la Durostorum, unele dintre ele reprezentând zeițăți, altele figuri antropomorfe neidentificate. Cele zece piese luate în discuție se încadrează cronologic între a doua jumătate a secolului al II-lea și primul sfert al secolului III-lea.

Religia militarilor de la Tibiscum este analizată de Mihai Popescu (p. 243-261). Acesta nu diferă aici de situația din restul imperiului, cultele tradiționale fiind respectate. Schimbări majore apar abia din secolul al III-lea odată cu răspândirea cultelor orientale.

Ioan Carol Opriș (p. 263-275) a prezentat câteva piese creștine din Scythia Minor, folosite în timpul serviciului religios, în perioada secolelor IV-VI, precum și două *ampullae* recent descoperite la Capidava.

Un studiu dedicat criptelor din Scythia Minor a prezentat Irina Achim (p. 277-291). Acestea au fost analizate în funcție de mai multe criterii: tipul criptei, amplasarea lor în basilici, dimensiuni, formă etc. Concluzia autoarei este aceea că pe teritoriul Scythiei influențele marilor centre cum ar fi Thessalonica sunt preponderente din punct de vedere arhitectural, dar nu lipsesc nici forme inedite de manifestare, probabil rezultatul unor puternice tradiții locale în ceea ce privește cultul moaștelor.

Volumul se încheie cu studiul lui Zygmunt Kalinowski (p. 293-299) care încearcă să identifice elemente caracteristice "spiritului roman" în arhitectura și fazele evolutive ale basilicilor creștine de la Novae. În opinia sa, localizarea baptisterium-ului și a diaconicon-ului

în fazele timpurii ale basilicilor țin de o tradiție mai veche.

Publicarea extrem de rapidă a actelor acestui colocviu, practic la câteva luni doar de la data desfășurării lui, și în condiții grafice deosebite, este un lucru mai rar întâlnit. Probabil că acestui fapt i se datorează și apariția unui număr destul de mare de greșeli care nu au mai fost corectate înainte de predarea manuscrisului la tipografie. Cea mai gravă este aceea a schimbării sau înlocuirii unor fonturi, ceea ce face imposibil de citit orice citat din izvoare sau unele inscripții în limba greacă, cum este cazul lucrării Dylianeii Boteva. Mai multe cifre indicând notele au fost tiparite cu caractere normale, ceea ce îngreunează lectura; în plus, unele ilustrații au legende greșite. Chiar și așa, credem că suntem în fața unui volum care trebuie semnalat celor interesați de istoria și arheologia romană a Balcanilor.

Adriana Panaite

VALERI JOTOV, *Văorăženieto i snarjaženieto ot bălgarskoto srednoviekovie (VII-XI vek)*, Varna, 2004, 218 p. text, 52 p. catalog, 80 pl., 109 fig., 33 tab.

Lucrarea este structurată în patru mari părți, fiecare cu mai multe capitole, precedate de o amplă introducere (p. 5-16) în care sunt precizate: izvoarele, metodologia, mediul arheologic, scopul, observațiile morfologice, comparațiile, caracteristicile etnice și terminologia folosită.

Capitolul I. Arme pentru lupta la distanță (p. 17-36) cuprinde două subcapitole: 1. Arcul. Componentele arcului; 2. Săgețile. Tolba de săgeți.

Capitolul II. Arme pentru lupta de aproape (p. 37-114) este împărțit în patru subcapitole: 1. Săbii. Buterole; 2. Lânci; 3. Topoare; 4. Arme de lovit: ciocane, buzdugane, cnuturi.

Capitolul III. Arme de apărare (p. 115-132) are două subcapitole: 1. Scuturi. Coifuri; 2. Armuriale.

Capitolul IV. Piese de armură și harnașament (p. 133-172) cuprinde trei subcapitole: 1. Zăbale; 2. Scărițe; 3. Pinteni.

Volumul se încheie cu un capitol de concluzii (p. 173-186) după care urmează bibliografia (p. 187-200), prescurtările (p. 201), rezumat în limbile engleză (p. 202-209) și germană (p. 210-218), catalogul (p. 219-272) și ilustrația.

Fiind prin excelență o lucrare despre tipologia armamentului medieval din zona balcanică lucrarea

lui V. Jotov se alătură altor două mari tipologii, cea a lui N.A. Kirpičnikov, referitoare la spațiul Europei Răsăritene, respectiv Al. Ruttkay, ce are ca obiect o parte a Europei Centrale. Deși din titlu reiese că autorul se referă doar la piesele a căror cronologie se plasează în vremea primului Țarat bulgar, au fost incluse deliberat în lucrare o serie de obiecte, cum ar fi pintenii cu rozetă, care se datează mult mai târziu, în timpul celui de-al doilea Țarat bulgar. De asemenea, sunt prezentate piese care din punct de vedere tipologic depășesc cadrul cronologic fixat anterior, fapt semnalat corespunzător de către autor. Volumul reprezintă o contribuție însemnată în peisajul arheologiei medievale, important atât prin cantitatea de materiale, cunoscute și, mai ales, inedite, incluse, cât și prin abordarea metodologică. Fără îndoială, nu mai trebuie să subliniem utilitatea ca instrument de lucru în stabilirea analogiilor cu armamentul descoperit pe teritoriul țării noastre.

Condițiile grafice de realizare a volumului sunt foarte bune, iar prezentarea catalogului este făcută într-un mod nou sub formă de tabele aflate într-o bună corespondență cu ilustrația.

Adrian Ioniță